

az óhajunkat, hogy a helyneveket történeti (és nem a régi hivatalos magyar) formájukban is fel kellett volna venni utalásként, ha másutt nem, hát a helynévmutatóban. Mert az még elvárható a magyar vagy német kutatótól, hogy tudja, hogy Vöröskő (Biebersburg) várát Červený Kameňnek hívják, de azt már aligha, hogy tudja, hogy Fehérvár szlovákul Stoličný Belehrad. Igaz, hogy Stoličný Belehrad alatt zárójelben ott találjuk a német, magyar és latin elnevezéseket, de ez nem segítség. Ha Lamačra Blumenau alatt is van utalás, akkor ezt Fehérvárnál vagy Győrnél is meg lehetett volna tenni.

Őszintén sajnáljuk, hogy ennyi erőfeszítés és keserves munka eredményét a következetlenségek erős mértékben csökkentik. A kötet munkatársait még így is elismerés illeti meg, s reméljük, hogy a következő kiadványoknál vezető és irányító szervük több segítséget nyújt az említett hibák és következetlenségek kiküszöböléséhez.

Fügedi Erik

Sashegyi Oszkár: Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon 1849–1867. Iratok. Akadémiai Kiadó, Bp. 1959

Fővárosunk újkori történetének különböző korszakai felé történet-szeink nem egyforma érdeklődéssel fordultak. Amíg az életnek 1686. utáni újbóli megindulása és a két Duna-parti városnak XVIII. század eleji élete több várostörténetet foglalkoztatott, s míg Pest-Buda XIX. század eleji életének különböző szempontból való tárgyalásával bőségesen találkozunk, addig például az 1750-től 1790-ig terjedő korszak nem egy várostörténeti problémájának feldolgozását sajnos, még hiányolnunk kell és ugyanúgy elhanyagolt korszaka fővárosunknak az osztrák önkényuralom 1849-től 1867-ig terjedő korszaka is. Különböző tárgyú feldolgozásokban találunk ugyan fővárosunk 1849 és 1867 közötti történetére, fejlődésére vonatkozó, főképpen gazdaságtörténeti és igazgatástörténeti adatokat, de hiányolnunk kell egy módszeres topográfiai feldolgozást éppúgy, mint a társadalmi viszonyokat és életet várostörténeti szempontból átfogóan megvilágító munkát. Pedig e korszak fővárosunk fejlődésének egyik legjelentősebb korszaka.

Pest, a kereskedőváros e korszakban alakul át kapitalista ipari várossá. Az ipari kapitalizmus lendületének megfelelő módon növekszik — különösen a 60-as években — az ipari munkásság száma. Pest — bár az elmaradottság sok jegyét viseli még magán — fejlődésében mégis egyre inkább a kapitalista nagyváros képét mutatja mind az új stílusban emelkedő épületek folytán nyert külsején, mind társadalmi viszonyaiban és életében. Ezzel szemben Budán: éppénúgy, mint ahogy a házak túlnyomó része földszintes, falusias, a lakosság nagy részét is falusival rokon életmódban tartja a határ természete. „Egész néposztályok csak a szőlő művelésének élnek”, s a nekik otthont adó városrészeket, mint elkülönült kisvárosokat, gazdag falvakhoz hasonlóknak tünteti fel a mező-

gazdasági jelleg, amelyet még a Várhegy urbánus települése és a néhány egy-kéteemeletes házzal is rendelkező Víziváros iparosodottsága sem tud eléggé ellensúlyozni. A korszak bonyolult politikai és társadalmi osztályviszonyai ennek megfelelően sajtóságon jelentkeznek a számtalan ellentmondást magában hordozó Pest-Buda társadalmában. Éppen ezért örömmel kell fogadnunk minden olyan feldolgozást, gyűjteményt, kiadványt, amely ezzel a, fővárosunk fejlődése szempontjából jelentős korszakkal foglalkozik.

S. az általa gyűjtött és szerkesztett forráskiadványban a korszak munkás- és parasztmozgalmaira vonatkozó legfontosabb forrásanyagot teszi közzé. Célja, hogy „a közre adott anyag tág kaput nyisson az érintett kérdések különböző szempontú, más-más összefüggést kereső vizsgálatához”.

A budapesti várostörténész — s így jelen ismertetés is — a kiadványt abból a szempontból vizsgálja, hogy belőle saját tárgya javára mit és mennyit meríthet.

A kiadvány — mint a Bevezetésben olvashatjuk — az Országos Levéltár abszolútizmuskori kormányhatósági levéltárainak (amelyek anyagáról ugyancsak a szerző által készített és még 1952-ben kiadott alaplevéltár tájékoztató) az idők folyamán elég nagymértékben hiányossá vált iratai rendszeres átkutatása alapján, 370 munkás- és parasztmozgalmakra vonatkozó iratot foglal magában. A gyűjtemény időbeli határa az osztrák katonai megszállás kezdete és a kiegyezés. A közel két évtizednyi időn belül a szerző hat periódust határoz meg, s ezeknek megfelelően osztotta részekre gyűjteményét. Az egyes részekben belül külön fejezetben közli az adott periódus társadalmi-gazdasági viszonyaira, külön a munkásmozgalmakra és külön a parasztmozgalmakra vonatkozó iratokat.

A kötet regeszta-kötet, s ennek megfelelően az olvasó az iratoknak általában nem teljes eredeti szövegét, hanem csak bő tartalmi kivonatát kapja, több helyen szövegek közti idézetekkel, sőt ahol szükségesnek látszott, azoknak az igazgatási aktusoknak ismertetésével, amelyek a közölt irat anyagára vonatkozóan a gyűjteményben nem szereplő forrásból voltak megállapíthatók. A regeszta-jelleggel a szerző biztosítani kívánta, hogy a korra jellemző bürokráciának megfelelően sokszor nehézkes stílusú, gyakran terjengős és túlnyomórészt német nyelvű szövegek a német nyelvben nem jártas olvasók számára is könnyebben hozzáférhetőek legyenek. Az így jelentkező tartalmi csonkítás természetesen hátrányt jelent a várostörténésznek, akit a nem közvetlenül a gyűjtemény címe szerinti tárgyra vonatkozó adatok — témája szempontjából — adott esetben talán jobban érdekelhetnek. E hiány pótlását megkönnyíti az irat pontos lelőhelyét tartalmazó jelzet megadása. A levéltári fondok rövidített jelzésein a Rövidítések jegyzéke igazít el. — A kötet használatát Helynév-, Személynév-, valamint Tárgymutató könnyíti meg.

A gyűjteményben nagy számban találunk olyan adatokat, amelyek pesti, budai, óbudai vonatkozásúak. Ennek megfelelően a fővárosi gazdaság- és társadalomtörténet kutatói — természetesen a gyűjtemény

címéből kitűnő tárgykör határai között — elég nagy számban találnak forrásértékű adatokat.

A budapesti várostörténész a közzétett iratok közül a legtöbbet az iparosok egyletalakításaira vonatkozó iratokból hasznosíthat.

A gyűjtemény magába foglalja a budai ácslegények 1851. évi a budai kőműves- és kőfaragólegények 1852. évi, a budai kartonnyomók és formavésnökök 1851. évi egyletalakítási kísérletére vonatkozó iratokat.

A pesti nyomdászegylet felosztatására vonatkozó iratközlések közt találjuk Heckenast Gusztáv nyomdatulajdonosnak az egylettel kapcsolatos, a pesti rendőrigazgatóságon tett vallomásáról készült jegyzőkönyvet.

1855-ben hagyták jóvá a pest-budai katolikus mesterlegények társulatának alapszabályait. Ezzel kapcsolatban Scitovszki hercegprímásnak az alapítással kapcsolatos kérvényét közli a gyűjtemény.

Az abszolutizmus szervei élénk figyelemmel kísérték minden egyleti tevékenységét. Ennek köszönhetünk egy, az 1855-ben Pest-Budán fennállott munkásegyletekről készült jegyzéket, amely ezeknek taglétszámát és vagyonának összegét is tartalmazza. Észert a gőzhengerermalmi munkásoknak, az ácslegényeknek, a kőműveslegényeknek, az óbudai hajógyári asztalosoknak, a hajógyári lakatosoknak, ácslegényeknek, hajókovácsoknak és a Dunagőzhajózási Társaság gépészeinek, valamint a tímárlegényeknek volt önszervező egyesületük.

Az utolsó közzétett irat mellékletéből az 1867. évi egyletek kimutatását kapjuk.

Az iratokból kitűnik, hogy a kézművesiparban dolgozó pest-budai mesterlegények közül némely iparághoz tartozók már 1848 előtt alakítottak egyleteket.

A cipészlegények 1848 előtti mozgalmára vonatkozóan Mérei Gyulának A magyar céhrendszer 1848 előtt c. tanulmánya (Századok, 1948) mintegy folytatásaképpen találunk adatokat a Talléregyletek felosztatásáról szóló iratközlésből. A pesti dohánygyári munkásnök 1851. évi sztrájkjával kapcsolatban Prottmann városkapitány által adott jelentésből a munkásnök munkabérére vonatkozó adatokat kapunk. Egy másik iratból tudjuk meg, hogy a budai ácslegények közül a legtöbben az Országúton laktak.

A helyzet- és hangulatjelentésekből is meríthetünk fővárosi vonatkozású adatokat, ezek azonban a helyzet mindenre kiterjedő megismerése érdekében kiegészítésre szorulnak, mert a szerző — mint a Bevezetőben mondja — csak az „alsóbb néposztályok” magatartására, hangulatára vonatkozó részeket, s ezeknek is csak kivonatát adja.

Az 1866. május 23—24-én beállott fagnak és az azt követő aszálynak Budára gyakorolt közvetlen hatásáról értesülünk a 211/d szám alatt közölt iratból. Ezt, mint az akkori Buda egyik legakutabb problémájára rávilágítót, szó szerinti idézetben tartjuk érdemesnek ismertetni:

„A napokban egy tekintélyes küldöttség jelent meg előttem (Sényeyi Pál tárnokmester előtt) a budai polgárság részéről, mely előadván a

szomorú helyzetet, melybe a budai bortermelők a már több éven át folytonosan tartó silány szőlőtermés, különösen pedig az idei májusi fagy által jutottak, s melynél fogva mint mondák, ott, hol a munkaadónak nincs jövedelme, a munkásnak sincs keresete, — azt kérelmezé, miszerint tekintettel a munkát kereső budaiaknak 3000 meghaladó számát, tekintettel továbbá a sok idegenre, ki télen át a városba jön kenyérkereset végett, úgy a végső nyomor, valamint a közbiztonság különben okvetlenül beállandó súlyos veszélyeztetésének elkerülése céljából Budán is inségi munkálatok indíthatnának meg, melyek tárgyául a budai dunapart szabályozását ajánlják.”

S. gyűjteménye a várostörténet kutatóinak könyvespolcára is, felhasználható forráskiadványként helyezhető. Ugyanakkor azonban felveti egy budapesti újkori forráskiadvány-sorozat szükségességének gondolatát is. Ez alkalmas lenne arra, hogy a várostörténet különböző ágai művelőinek összegyűjtve álljanak rendelkezésre és legyenek kéznél fővárosunk újkori történetére vonatkozó, alapvetően fontos, s így majdnem minden várostörténeti munkánál úgyszólván mindig nélkülözhetetlen iratok. Bőségesen közölt és célszerűen válogatott anyagával pedig előmozdítaná a különböző szempontú, más-más összefüggéseket kutató várostörténet-szek munkáját.

Rózsa Miklós

La Ville. Première partie. Institutions administratives et judiciaires. Recueils de la Société Jean Bodin. IV. köt. Editions de la Librairie Encyclopedique, Bruxelles 1954, 651 old.

A Jean Bodin Társaság 1935-ben alakult meg az összehasonlító intézménytörténet művelésére, s azóta évente meghatározott témákról konferenciákat rendez, amelyeknek anyagát külön kötetekben adják ki. A háború okozta kényszerszünet után a társaság három konferenciát rendezett a várostörténetről, az első konferencia és kötet itt ismertetendő anyaga a város igazgatási és igazságszolgáltatási intézményeivel foglalkozik. Húsz ismertetést találunk benne a különböző korok és tájak városairól; cikkek készültek az ókori (egyiptomi, görög stb.), indus városokról, a kínai és japán várostörténetről, a középkori mohamedán városokról. Az európai terület középkori városfejlődésével tizenegy tanulmány foglalkozik. A társaság megbízást adott az indonéz, bizánci, orosz, normann és dél-amerikai várostörténet összefoglalására is, ezek a tanulmányok azonban nem készültek el. Elkészültük esetén is a középkori tárgyú tanulmányok lettek volna többségben, újkori témát csak az amerikai városfejlődést ismertető cikk dolgoz fel. Ez a tény is mutatja, hogy a kötet univerzális igénye ellenére sem nyújt a városi intézmények fejlődéséről teljes képet, mert egész Európát még a középkori tárgyú cikkek sem ölelik fel teljesen. A tanulmányok zömét francia tudósok írták, és ezek szemléletükben is különböznek a német tudósok munkáitól. Az egyes értekezések szemléletileg, beosztásilag igen különbözők, tudomá-